

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**УКРАЇНСЬКІ ГОСПОДАРСЬКІ ЗАМОВЛЯННЯ: СТРУКТУРНО-
СЕМАНТИЧНИЙ І ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська
мова і література»
Молодіко Софії Дмитрівни

Науковий керівник:
Хомік Олена Євгеніївна,
кандидат філологічних наук,
доцент

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ	7
1.1. Замовляння на охорону господарства.....	7
1.2. Календарні та ситуативні замовляння на охорону худоби.	8
1.3. Господарські замовляння для корів.....	9
1.4. Господарські замовляння для коней.....	11
1.5. Господарські замовляння до волів.	13
1.6. Господарські замовляння для бджіл.....	13
1.7. Замовляння, звернені до стихій природи.	16
1.8. Замовляння до саду.	17
1.9. Замовляння на врожай городини.....	17
1.10. Господарські замовляння, пов'язані з роботою в полі.	18
1.11. Замовляння на охорону господарства від шкідників.	19
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ	21
2.1. Дослідження питання в науковій літературі.....	21
2.2. Зачин у господарських замовляннях.....	25
2.3. Основна частина українських господарських замовлянь	30
2.4. Закріпка українських господарських замовлянь.	37
РОЗДІЛ 3. ОЗНАЧАЛЬНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ	40
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	48

ВСТУП

Українські народні замовляння – невід’ємна частина фольклору, завдяки якому формувалися уява людини про світ, його будову. За допомогою замовлянь людина намагалася вплинути на навколишню дійсність і змінити її.

У системі українського фольклору замовляльно-заклинальна поезія є одним із найдавніших жанрів. Його тривале побутування, зумовлене потребами людини у виживанні, продовженні роду, веденні господарства, містить у собі весь світоглядний досвід народу. Ці тексти є елементами цілісної синкретичної архаїчної системи, що об’єднує вірування, обрядодії тощо.

Багато науковців робили спробу дати визначення замовлянням. Зокрема, Мар’яна та Зоряна Лановики визначають їх як «словесну формулу усної творчості, якою супроводжувались обряди та ритуали і яка, начебто, мала магичну силу та здатність впливати на оточуючий світ людей та духів з метою отримання певної користі для їх виконавця (виконавців)» [Лановик М., Лановик З., 2000, с. 82].

Г. Бостан та І. Зварич в Енциклопедії сучасної України тлумачать замовляння як архаїчний пласт народної творчості, словесну формулу з чудодійною силою. Замовляння, на їхню думку, пов’язані з уявленнями про магичну силу і дію слова на стихійні, ворожі людям явища природи; первісно як словесні пояснення їх поєднували з мисливськими, землеробськими обрядами. Згодом магичне значення набула сама словесна формула [Енциклопедія сучасної України, 2010].

У літературознавчому словнику-довіднику замовляння витлумачили як жанр словесного фольклору, усталені вислови, речитативні, переважно віршовані тиради, що супроводжують магичні дії, рухи їх виконавців — знахарів (від «знати»), відьом чи відьмаків (від давнього «відати» — знати), чарівників, ворожбитів, шептук тощо і виражають їх бажання вплинути на природу, на

людину і її стосунки з оточенням у відповідному напрямку (доброму або злому) (у давнину вважали, що заклинання — це магічний вірш, від якого можуть сповнитись якісь магічні дії) [Літературознавчий словник-довідник, 2007, с. 272].

Перші роботи, присвячені дослідженню замовлянь, фіксують із кінця ХІХ – початку ХХ століття. Такі дослідники, як П. Чубинський, П. Єфименко, І. Манжура, Б. Грінченко, В. Шухевич та інші займаються збиранням цих магічних текстів, намагаються поділити їх за тематичними групами, водночас роблять перші спроби з'ясувати їхнє походження, проаналізувати міфологічні образи, що трапляються в замовних текстах.

Як відомо, у середині ХХ ст. відбувся занепад вивчення мови народної культури взагалі й зокрема замовлянь, що було пов'язано із тогочасною політичною системою. У цей час з'явилися лише поодинокі лінгвістичні розвідки, що побіжно стосувалися вивченню замовних текстів (О. Воропай, Г. Сухобрус, Г. Лозко та інші).

У кінці ХХ – початку ХІХ ст. знову почалося активне вивчення мови культури, вийшла низка наукових розвідок, збірників замовних текстів, монографічних і дисертаційних робіт, у яких комплексно були розглянуті різні проблеми мови українських замовних текстів: В. Мойсієнко [Структура та поетика поліських замовлянь. 1997], М. Новикова [Українські замовляння. 1993], Петров В. [Український фольклор: заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу, 1996], І. Гунчик [Український okazіонально-обрядовий фольклор: структурно-функціональний аспект, 2005], О. Остроушко [Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь, 2002], О. Хомік [Український вербальний оберег: семантика та структура, 2005], У. Парубій [Українська замовляльно-заклинальна поезія: структурно-семантичні особливості та поетика жанру, 2019] тощо.

Наша робота стосується однієї з актуальних проблем сучасної лінгвістики, яка ще комплексно не була предметом вивчення науковців: визначення комунікативно-прагматичних властивостей замовлянь, зокрема господарських,

узаємозв'язку екстралінгвістичних і власне мовних чинників у процесі їхнього створення й побутування. **Актуальність теми** визначається також загальним посиленням інтересу до вербальної магії як культурного феномена. У зв'язку з цим актуальним видається аналіз господарських замовлянь, що функціонують у сакральній сфері буття народу й людини, виявляють різні аспекти реалізації магічної функції мови, репрезентують своєрідну картину світу, є продуктом особливої світоглядної системи.

Завдання нашої роботи полягають у тому, щоб:

1. Уточнити зміст та обсяг поняття *господарське замовляння*; виокремити господарські замовляння з-поміж інших тематичних груп;
2. Виділити основні тематичні групи українських господарських замовлянь, установити їх зв'язок зі світоглядними віруваннями українців;
3. Дослідити структуру господарських замовлянь;
4. Проаналізувати означальний простір українських господарських замовлянь.

Об'єктом дослідження є тексти українських господарських замовлянь.

Предметом — структурно-семантичні та функціональні особливості цих текстів.

Джерелами фактичного матеріалу є збірники українських замовлянь («Українські замовляння», «Ви, зорі-зориці...», «Мудрість віків», «Таємна сила слова»); монографічні дослідження, а також наукові статті, у яких наведені тексти українських господарських замовлянь.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами, програмами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Наукова новизна роботи. Робота є спробою комплексного дослідження українських господарських замовлянь. Аналіз структури, семантики і функціонування замовних текстів цієї групи дає змогу виявити своєрідність їх системної організації, зумовленість визначальних рис функціонально-

прагматичними і світоглядними чинниками, що сприяє поглибленню уявлень щодо комунікативно-прагматичних властивостей замовлянь.

Практична значущість роботи. Результати дослідження можуть бути використані для укладання словника українських старожитностей, посібників із усної народної творчості, а також у роботі наукового семінару.

Апробація результатів. Основні положення роботи доповідалися й обговорювалися на науковому семінарі кафедри української мови «Структурно-семантичні та функційні особливості магічних текстів усної народної словесності».

Основними методами дослідження є описовий метод, лінгвофольклористичний (вивчення мови усної народної творчості як із погляду внутрішньої мовної структури, так і в плані зв'язку мови фольклору з психологією народної творчості, міфами, із відображенням у вербалізованих формах світогляду народу), елементи зіставного методу (для з'ясування особливостей семантики і функцій господарських замовлянь та текстів інших тематичних груп), елементи кросжанрового аналізу (для дослідження окремих образів).

Робота складається зі вступу, основної частини, що містить 3 розділи, висновків і списку використаної літератури, що нараховує 57 позицій. Загальний обсяг дослідження 52 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

Для українського селянина власна оселя та господарство завжди мали найважливіше значення. Тому значна кількість текстів замовлянь спрямована на захист «освоєного» простору, вигнання з нього всього небезпечного, небажаного, на розмноження худоби, розвиток бджільництва, захист від природних стихій тощо. Найчастіше господарські замовляння виголошувалися в перехідні календарні моменти (на великі свята), коли, за народними уявленнями, можна було відігнати зло, небезпеку від господарства, заручитися підтримкою позитивних потойбічних сил тощо. Це пов'язано з вірою в магію «першого дня», яка ґрунтується на переконанні: усе, що відбувається на рубежі років чи у перший день свята, має вплив на весь рік, сільськогосподарський сезон, період. Великого значення для селян набували новорічні свята (Різдво, Новий Рік), які вважалися чарівним часом, коли пробуджувалася й ставала небезпечною всіляка нечиста сила.

Існує також значна кількість господарських замовлянь, що є ситуативними, тобто вимовлялися лише в певній, в основному небезпечній для господарства ситуації, наприклад, у разі раптової хвороби худоби.

Серед зібраного фактичного матеріалу ми виокремили 11 тематичних груп господарських замовних текстів.

1.1. Замовляння на охорону господарства.

Як правило, такі замовляння виголошувалися перед Великоднем, у Чистий четвер – день весняного очищення: *«Смерте, смерте, іди на ліси, іди на безвість, іди на моря. І ти, морозе, великий і лисий, не приходь до нас із своєї комори. Смерть з морозом танцювала, танцювала і співала, і за моря почвалала»* [Воропай О., 1958, с. 274]. Цього дня ще вдосвіта селяни чистили в стайнях, коморах, на подвір'ях, у хатах. У саду і на городі господар згрібав на

купу торішне листя, бадилля бур'янів і підпалював – «щоб очистити землю від морозу, зими і всякої нечисті».

В. Скуратівський зауважує, що цей обряд «гонити смерть» є цікавим, але малодослідженим. Очищення землі від усякої нечисті за допомогою води і вогню було досить поширеним явищем у давніх українців. У дохристиянських уявленнях смерть поставала в людській чи іншій живій подобі, вона могла чути і розуміти людські бажання та закликання [Скуратівський В., 1995, с. 99-100].

1.2. Календарні та ситуативні замовляння на охорону худоби.

Найчастіше замовляння цієї групи пов'язані з початковим виходом домашньої худоби на постійний випас. Вигін худоби – обряд, покликаний забезпечити добробут худоби протягом літа. Специфіка весняного вигону худоби пов'язана з магією першого дня, коли особливе значення мають продукувальні та охоронні дії. Вигін худоби, як правило, приурочений до дня св. Георгія, Юрієвого дня, рідше – до Пасхи, Благовіщення, ще рідше його намагалися здійснити в «легкий день», тобто щасливий, вдалий день тижня [Петров В., 1996, с. 98]. У межах обряду виголошували різноманітні оберегові замовляння до худоби: *«Гоню я, Господи, скотину на луки; вручаю тобі, Господи, на руки, – святий отче Спас, щоб ти мою скотину пас; святий Миколай, додому навертай; святий отче Ягорій, собак припинай і лихих лиходіїв; щоб бистрими очима не всмотряли і лихих слів не вимовляли. Зав'яжи їм, Господи, рот на весь год білими хустами. Дай, Господи, час добрий на всякий час, на всяке врем'я. Амінь»* [Воропай О., 1958, с.43].

У замовних текстах цієї групи наявні звертання за допомогою до святих Юрія (Ягорія) та Миколая, що безпосередньо пов'язано з функціями цих святих: вони вважалися опікунами свійських та диких тварин, а Юріїв день – головне скотарське свято у всіх східних слов'ян. Цікавим з цього погляду є звернення за допомогою до «святого Спаса», «отця Спаса» одразу після звернення до «Господа». Можна припустити, що поруч з іменем Бога вживається його епітет, однак Г. Лозко, зауважує, що це ім'я, можливо, має язичницьке походження: «Спас, спаситель – це «ізбавитель» від усяких бід і

нещасть. Не слід думати, що це слово одночасне явищу християнства, навпаки, воно вживалося слов'янами ще в язичництві» [Лозко Г., 2004, с.126].

1.3. Господарські замовляння для корів.

Це перша за кількістю замовних текстів тематична група, що зумовлено особливим місцем корови в сільському господарстві: «корова – найбільш шанована домашня тварина, яка потребує особливого захисту від нечистої сили, здатна відібрати молоко» [Петров В., 1996, с.100], «молоко і молочні продукти досі є важливим лікувальним і оздоровчим засобом, сила молочного достатку – це саме те, що притягує до цього образу не тільки людей, але й самих Богів» [Лозко Г., 2006, с.45].

Серед замовлянь цієї групи виділяємо:

1.3.1. Господарські оберегові замовляння для охорони корів від будь-яких негативних впливів. У замовних текстах цієї підгрупи частим є звернення по допомогу і захист до святого Юрія (Георгія, Ягорія).

У християнській традиції святий Георгій шанується як чудотворець і великомученик. У народній традиції він уважався одним із головних святих, а присвячене йому свято – Юріїв день (23 квітня), коли вперше випасали худобу, – було другим за значенням після Великодня. У всіх слов'янських народів Юрій (Ягорій) уважався покровителем худоби, наділеним великою владою над природою, здатністю перемагати холод, викликати дощ, захищати від нещасть [Войтович В., 2002, с. 98].

Серед замовлянь цієї підгрупи виділяємо:

А. Загальнооберегові замовляння: *«Іхав св. Юрій на на червоній горі, на червонім коні, червоні поводи. Його Мати Божя зустрічала, св. Юра питала: “Куди їдеш, св. Юрію?” – “Іду я до народженої, молитвеної раби божої (ім'я), її коровицю Господню благословляю **оберегати, остерегати, злих товарів не допускати**, бо я буду злим тварам золотим мечем голови рубати, золотим ключем роти замикати, й зуби, й губи, й очі одвертати, щоб на мою коровицю, Господню благословицю, ніщо очей не витріщало, рота не роззявляло, зубів не*

вишкіряло, молока в неї однині й довіку не відбирало» [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 267].

Б. Оберегові замовляння від уроків (пристріту): *«Виганяю я свою корову, переходить там Господь дорогу. Так як летіла пчола – не закривалася не рукою, не ногою, щоб так у моєї корови **не було уроков** ні ззаду, ні спереду, ні збоку»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 253].

В оберегових замовляннях до корів нерідко згадується рослина-апотропей мак. Так, посипаючи корову маком, зібраним з перших трьох розквітлих маківок і освяченим разом з паскою, примовляють: *«Як ніхто не можець мачку позбирать, так ніхто не можець нарожденной сирои коровкы урикать»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 288]. У магічних ритуалах найчастіше використовується дикий мак, який називається *«мак-видюк»* або *«мак-скакун»*, він, освячений, був універсальним оберегом. Ним обсипали корів і господу *«від усього лихого»*. Найбільше мак допомагав від відьом (відьма, його визбираючи, не могла приступити до корови та надоїти з неї молока), упирів і так званих *«ходячих покійників»*.

В. Оберегові замовляння спрямовані на те, щоб не можна було *«користь»*, тобто молоко, відібрати у корови: *«Їхав Опир на відьмі. Гадюкою загнуждав, вужами поганяв. В цієї корови, Богом даної, користь відібрав. Як оцей видюк визбираєш, тоді в цієї корови, Богом даної, користь одбереши! Як не знаю – чи бик, чи телиця, так, щоб не знав ні опир, ні відьма в оцей корови, Богом даної, користь відбирати. Як оцей видюк визбираєш, тоді в цієї корови, Богом даної, користь відбереши»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 250]. Це замовляння виголошують за два тижні *«до отелу телиці, обсипаючи кругом корови насіння видюка»* [Воропай О., 1958, с.43].

Г. Оберегово-продукувальні замовляння, що мають не тільки вберегти корову від злого впливу, але й примножити надої. Як зазначалося вище, на Юріїв день споряджали початковий вихід домашньої худоби на постійний

випас. Робили це урочисто. На Юрієву росу, яка вважалася особливо корисною, корів вигонили до сходу сонця свяченою вербовою галузкою. Доки худоба йшла в поле, жінки нашіптували: *«Юрію святий! Пускаєш нори-пренори, луги, береги, керниці-теплиці – тепер спусти нам таку манну-сметану, ладне молоко, густий сир, і жовте масло! Тьху, тьху, тьху, злізай, манну не віднімай!»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магична поезія (замовляння), 1991, с. 120—121].

1.3.2. *Господарські продукувальні замовляння, покликані збільшити надобі молока: «Ви, зорі-зірниці, ви, Божі світлиці, ізійдіть на наш двір, принесіть збір красній корові багато молока, густої сметани і товстого сиру»* [Воропай О., 1958, с. 241].

1.3.3. *Лікувальні замовляння для корів.* У лікувальних господарських замовляннях чітко простежується погляд на хворобу як на результат впливу нечистої сили, у тому числі демонів хвороби, відьом, чаклунів, людей з лихими очима тощо, на домашню тварину. Серед прийомів народної медицини значне місце займають магичні дії, що символізують фізичне вигнання і знищення хвороби, що знаходять відбиття і в замовних текстах. Негаразди відсилаються на територію «чужого простору», звідки, за народними уявленнями, вони первісно з'явилися. Цей простір протиставлений світу людей та позитивному світові, де діють вищі сили, до яких звертаються по допомогу.

1.3.4. *Замовляння на те, щоб знайшлася загублена корова: «Господу Богу помолюся, пречистій святій поклонюся, поночі встановлюся, святому Юрію помолюся. Святий Юрію, Григорію, ти сидиши високо, ти бачиши далеко. Носи мою худобку вночі під місяцем, під ясними зорями, огради, Господі, залізними тинами, замкни, Господі, залізними ключами хорта, хортеницю, тиха, тихоницю, щоб воно не подступало, ушима не подслухало, щелеп не роззявляло. Пускай, Господі, залізнії пута, додому к землі. Принеси, Господі, мою худобку ко мені. Вона нікому не позначена, тільки мені, рабу Божому (ім'я)»* [Таємна сила слова, 1992, с. 26].

1.4. Господарські замовляння для коней.

Майже всі знайдені нами господарських замовляння для коней є лікувальними і лише два обереговими.

1.4.1. Серед лікувальних замовлянь виділяємо такі:

А. Замовляння від більма: *«Іхав Юрій на білому коні, біли губи, біли зуби, сам білий, в біле одягся, білим підперезався, веде за собою три хорти: один білий, другий сірий, третій червоний. Білий більмо злиже, сірий сльозу, а червоний кров»* [Воропай О., 1958, с.271].

Б. Замовляння від крові: *«Ішов красний пан, ніс води збан, пан повалився, збан розбився, вода розлилася, у сірого коня кров уйнялася. Текло три ріки під калиновий міст: перва водяна, друга молочна, третя кровава: я водяну ізоп'ю, а молочну споживу, а кроваву іспиню, із сірого коня кров ізгоню»* [Воропай О., 1958, с.49].

В. Замовляння від черв'яків: *«Святий Мыколай, угодник Божий! Ходы к мени на помоч... кинь рыжый, а в кони рана, а в раны десять червьякив, одын другого исть, другый трейтего, третий четвертого, четвертий пъятого, пъятий шостого, шостый сёмого, сёмый восьмого, восьмый девъятого, девъятый усих поисть»* [Воропай О., 1958, с.81].

Г. Від зміїного укусу: *«Господи, благослови мені, рабу Божому Івану, сіє слово говорити і в добрий кінець привести. На полі, полі, на стерні, на степі, степі стоїть грушка, під тією грушкою золота кровать, і на тій кроваті лежить змія. Прийшов я до тебе, змія-кропиня, Бога прохати і твоєї милості: сталася мені шкода в коня (такої-то масті), у жовтій кості, в червоній крові, у рижім м'ясі, в вороній шерсті. Ізбери ти всіх своїх царів, генералів, князів, гетьманів, полковників, сотників, отаманів, осавулів, хорунжих, рядових, усіх козаків і всіх домових служителів, земляних, гноєвих, трав'яних, кам'яних, водяних, і покарай винного дубовим києм, і зажени його на тридесять саженів у сиру землю, в жовтий пісок!»* [Чубинський П., 1995, с. 147—148].

1.4.2. Оберегові замовляння від опою – ревматичного запалення копит та набряку ніг, що вражає розпаленого коня, напоєного холодною водою: «Пый, коню, воду, не бийся опою. Иван Хрестытель перехрестыв своею правою

рукою, щоб не було опою» [Воропай О, 1958, с.221]. Такі замовляння виголошують, коли напувають коня.

1.5. Господарські замовляння до волів.

1.5.1. Лікувальне замовляння від більма: «Йихав святий Гурий на билому кони, и кинь спиткнувся. Стий, мий кинь добрый! Чого ты спотыкаеся, чого требуеш? Я требую, щоб се більмо тут не було» [Українські замовляння, 1993, с. 278].

1.5.2. Оберегові замовляння від опою: «Пийте, волькы, иорданську воду, не бийтесь опою. Сей день Божый – свята середа, будьте сьльни, здорови, як иорданська вода. Водыци напьеться, воно все й мынется» [Українські замовляння, 1993, с. 279]. Зовсім незначна кількість господарських замовлянь для волів зумовлена тим, що для їх усебічного захисту використовували такі ж замовні тексти, як і для корів.

1.6. Господарські замовляння для бджіл.

Значна кількість українських господарських замовлянь спрямована на вберігання, розмноження бджіл. Бджільництво здавна було важливою галуззю українського сільського господарства. Як зауважують науковці, бджола належить до «чистих», божих істот і дуже шанована серед українського народу. З одного боку, це «свята божа трудівниця», символ мудрості, працелюбності та ощадливості, що асоціюється із сонцем. Із другого – бджола та основний продукт бджільництва, мед, тісно пов'язані з культом померлих [Українські замовляння, 1993 с. 72]. Крім того, бджільництво вважалося богоугодною справою. Бджіл не було заведено купувати, як правило, їх приручали. Згодом до бджоли почали ставитися як до людини: із нею віталися, поздоровляли зі святами, про смерть бджоли говорили так, як про смерть людини. Вбивство бджоли вважалося великим гріхом. Покаранням за це були всілякі господарські негаразди [Українські замовляння, 1993, с. 294].

Серед текстів цієї групи замовлянь можна виділити три підгрупи.

1.6.1. Оберегові замовляння для охорони бджіл.

Найчастіше виголошуються на Благовіщення, на Теплому Олексі, коли вперше виносять вулики. За народними віруваннями, бджолами опікуються святі Зосим та Саватій, які «за велінням Бога принесли на Русь цю комаху з далеких язичницьких країв» [Українські замовляння, 1993, с. 279] та навчили людей правильно утримувати свою пасіку. У текстах українських господарських замовлянь звертаються переважно до Зосима, день вшанування якого припадав на 30 квітня.

Серед господарських замовлянь цієї підгрупи виділяємо:

А. Загальнооберегові замовляння на охорону бджіл: *«Як риба та по воді гуляє або в морі, або в ріках, плідна й родюча, і весела Божим повелінням і святого Зосима, амінь, так би мої бджоли веселі були без шкоди і пошкодження, за молитвами святого Зосима»* [Українські замовляння, 1993, с. 76].

Б. Замовляння, спрямовані на те, щоб бджоли не утікали з пасіки: *«Як тая пшениця і той мед не може вийти з тієї землі, так би і мої бджоли не могли утекти з моєї пасіки, від мене, раба Божого...»* [Українські замовляння, 1993, с. 280]. Як правило, такі тексти виголошувалися разом із певними діями (поєднувалося вербальне та акціональне). Так, наведене замовляння на Гуцульщині супроводжувалося спеціальним обрядом. На Різдво колядники йдуть на пасіку, танцюють, рухаючись «за сонцем», співають. Потім знову падають на коліна, беруть топірці й малюють ними хрестик на снігу. Взявши шапки, колядники по черзі підходять до господині й, виголошуючи всілякі побажання, висипають пшеницю їй у запаску [Чубинський П., 1995, с. 29]. Весною виставляють пасіку, посипають вулики тією пшеницею, виголошуючи замовляння.

В. Оберегові замовляння на перемогу над чужими бджолами: *«Як Господь благословив святому Юриєви звіром воювати, так би моя пчола чужих пасик воювала и мед соби забирила, а свий крипко держала сама собою и святыми небесними сылами и дийством святого Зосыма. Ты, Зосыме! Святий*

пасишнику! Старый ты, убогий! Ты пасишныкував и пчолы и матци помагав, таак поможы мойй пчолы, мойй матци» [Чубинський П., 1995, с. 241];

Г. Оберегово-продукувальні замовляння, спрямовані не тільки на захист бджіл від усього лихого, але й на примноження продуктів бджільництва і на те, щоб бджоли краще роїлися: *«Я тебе, святая пчело, заготовляю і на слова примовляю, і даю вам сім всім крилам щучії зуби, вовче горло, ведмежу силу побивать чужої капосниці...та не йди на худії упадки, а йди на хороші узятки, по густі меди, по солодку патоку. Як риба в морі буяла і в ріках гуляла, так же і ви, мої пчолы, щоб плідні, радісні і веселі були, гуляли і грали Божією поміччю і дійством святого Зосима. Амінь»* [Чубинський П., 1995, с. 29]. У таких замовляннях часто зустрічаємо побажання бджолам мати «щучі зуби», «вовчі зуби, горло», «ведмежу силу», оглядатися «соколовими очима», пов'язані з культом тварин. Так, зокрема, риба, як і вода, символізує життя, очищення, здоров'я і плодючість, пов'язується також зі світом весняного відродження, воскресінням природи. За народними уявленнями, «після Різдва молоде сонце набирає сили, світить дедалі ясніше, будить зі сну золоту Щуку-рибу, а та своїм хвостом розбиває кригу на річках» [Чубинський П., 1995, с. 230]. Щука є також символом роздольного життя, веселощів, широкого простору, і, можна припустити, що згадується в текстах з метою позитивного впливу на бджолу, аби була «весела», плодюча, працьовита, тоді як гострі щучі зуби мають відвертати негативні зовнішні впливи. Бджолярі клали щуку під освячену паску, розтирали лобну кістку щуки і, змішавши з медом, годували нею бджіл. За деякими повір'ями, на лобі щуки нібито закарбувалися хрест і спис, яким був пронизаний розіп'ятий Христос. Щелепу від першої пійманої щуки вішали при вході в дім як оберіг від усякого зла [Петров В., 1996, с. 90].

1.6.2. Лікувальні замовляння для бджіл:

«Ишла пречыстая, пресвятая дива Богородыця, Матир Божя из Зосымом святым, архыстратыгом Мыхаилом, з Мыколаем чудотворцем, помощныком Божиим, до пасыкы пчол доглядати и урокив одганяти од маткы-Улянкы, од пчолкы-землянкы, од крилець, од тридесять суставець, подуманих, погаданих,

мужеских, женских, парубочих, дівчачих, хлоп'ячих; од земляних, од витряних. И зустрив сам Исус Хрытос: «Куды ты, пречыста Матер Божя, йдеш?» «Я йду до пасыкы пчол доглядати и урокив одганяты». «Вернитесь, Матир Божя, вернитесь, а вы, урокы, урочыща, идить соби на сухи лисы та на болота, де хрыistianський мыр не заходыть» [Ви, зорі — зориці... : українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 241].

1.6.3. Замовляння, як купувати бджоли: «Я не землю то беру, але беру собі з бджолами рій і порій до своєї пасіки; Божою поміччю і молитвами святого Зосима, за Його святими молитвами, спаси нас. Амінь» [Ви, зорі — зориці... : українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 235]. О. Воропай указує на те, що це замовляння супроводжується таким ритуалом: «...коли купив у кого бджоли, то заглянь у них, і візьми трьома пальцями землі, і кинь на них навхрест, примовляючи...» [Воропай О., 1958, с. 235].

1.7. Замовляння, звернені до стихій природи.

Явища природи в народній уяві персоніфікуються або наділяються властивостями надприродної істоти. Людина не лише відчувала, але й реально залежала від грізних сил природи, могутність яких була безмежною. Природні явища могли завдавати серйозної шкоди господарству або ж бути бажаними, тому з'явилася потреба впливу на них, що виявляється в текстах господарських замовлянь цієї групи. Отже, серед замовлянь цієї групи виділяємо:

1.7.1. Оберегові замовляння від граду: «Граду лукавий, рабе лукавий! Нехай тебе хмари не носять, бо тебе люде не просять. Буйні вітри! Візьміть ви цю хмару на свої тонкі крила, занесіть її за окіян-море, за теплі води, за круті гори, за жовті піски, щоб він там розтав, і пропав нині, прісно і во віки віков, амінь. Амінь, амінь, амінь! Тьфу, тьфу, тьфу! Щезни, пропади од лиця Божого і од грішного!» [Воропай О., 1958, с. 297].

Підгрупа оберегових замовлянь від граду найчисельніша, оскільки град як стихійне явище природи міг, особливо влітку, істотно шкодити господарству. Він у народній уяві є карою Божою за гріхи, а градівник відсилає небажане природне явище до «антисвіту» з ознаками мертвості, запущеності (*за круті*

гори, за жовті піски), первісної стихійності (за окіян-море) та позачасовості (куди кури не доспівають), простору дикого, не обжитого людиною (куди коні не доїржують, де християнського гласу не чути).

1.7.2. *Замовляння від грому: «На осіянській горі, на святій землі Мати Божої спочиває. Приснився їй сон дивовижний що її сина жидова впіймала до стовпа прив'язала, списами за ребра брала, летіло тіло, як окерецьке древо, лилася кров, як окровава. Ой, це ж не сон, моя матінко, це щира правдонька, не дивіться на мою муку, беріть хрест у правую руку, та по всім світу глаголіть, хай розтвориться, пекло затвориться на віки віків. Амінь»* [Воропай О, 1958, с. 296].

1.7.3. *Замовляння від зливи: «Бий, дзвоне, бий, хмару розбий! Нехай хмара на татару, сонечко на християне! Бий, дзвоне, бий, хмару розбий!»* [Воропай О., 1958, с.177]. Замовляння від дощу переважно пов'язані з польовими роботами, косовицею, жнивами, коли опади були вкрай небажаними, адже могли пошкодити збіжжя.

1.8. Замовляння до саду.

Серед замовлянь цієї групи виділяємо:

1.8.1. *Замовні тексти, спрямовані на те, щоб дерево краще родило: «Щодрий вечор, добрий вечор, наша грушечка (яблунька)! Щоб ти була щодренька і добренька, як етой вечор щодрий, да й нам, грушечка (яблунька) роділа!»* [Воропай О., 1958, с.17]. Такі замовляння виконувалися господарем переважно на Щедрий вечір чи ранком на Новий рік.

1.8.2. *Замовляння, спрямовані на те, щоб родили смачні плоди.* Так, як перед Різдвом чи Новим роком господиня місить тісто на пироги, то рук не мисє, а біжить у садок до дерева і витирає об нього руки, примовляючи: *«Щобись на той рік родили груші й яблука такі добрі і м'які, як це тісто»* [Таємна сила слова, 1992, с. 27].

1.9. Замовляння на врожай городини.

1. Виголошувалися виключно господинею, «участь жінки в землеробстві, спочатку, за словами істориків, першочергова, збереглася з таким значенням

лише в обробітку городу» [100 найвідоміших образів української міфології, 2007, с. 242]. Замовними текстами цієї групи господиня користувалася під час садіння чи цвітіння (для огірків):

а) капусти: *«Дай же, Господы, щоб ся капуста така поросла, як я оцей горшок сюди унесла, щоб була била, яким я бильм платком прыслала, щоб була туга, як я сим каменем тугым прыклала»* [Таємна сила слова, 1992, с. 24].

б) огірків: *«Як гуто сей личак плився, щоб так и мои огурки гуто в'язались в огудини»* [Таємна сила слова, 1992, с. 34].

1.10. Господарські замовляння, пов'язані з роботою в полі.

Серед замовлянь цієї групи виділяємо продукувальні та оберегові тексти.

1.10.1. Продукувальні замовляння:

а) «до першої борозни»: *«Святі душечки, родителі наші! Свята нивко, благословіть орати, сіяти, дайте дорід, як торік, зродіть і для небесних, і для земних, і для всіх людей, для худібки!»* [Українські замовляння, 1993, с. 267];

б) на закінчення оранки: *«Святі душечки, родителі наші, ідіть з нами кашу їсти! Просимо вас і той рік допомогти орати, сіяти й збирати, щоб зродили нам і худібці врожай, охоронили нивку від граду, тучі, зливи й вогню, худібку від падіжу; послали б нам і худібці здоров'є, всяке добро і достаток; сонечко святе, щоб було милостиве; вітри б були спокійні...»* [Українські замовляння, 1993, с. 267];

1.10.2. Оберегові замовляння, пов'язані зі збиранням хліба – жнивими:

а) оберегові замовляння, пов'язані з першим виходом на ниву: *«Боже, допоможи щасливо день опровадити – святий хлібець зібрати! Пошли всім нам здоров'я у ці жнива, а померлим царство небесне; збережи хліб наш на ниві від граду, грому, тучі, вітру буйного»* [Українські замовляння, 1993, с.281];

б) оберегове замовляння, яке проговорюють, коли повертаються з першого дня жнив: *«Одна гора, одна й вода, одни й люды. Нехай нашим женцям*

урокив не буде. Поставылы копкы та вдарымо гонкы: шоб були й на завтра здорови» [Українські замовляння, 1993, с. 264].

У господарських замовляннях, пов'язаних з полем, частим є звертання до *святих душ*. Це пов'язано з культом предків, який є одним із найархаїчніших в українській обрядовості. У текстах господарських замовлянь відбилася віра в те, що добрі душі пращурів можуть захистити посіви від всіляких природних стихій, примножити урожай, вберегти *худібку від надіжу*, і, загалом, забезпечити добробут людини.

М. Лановик та З. Лановик звертають увагу на те, що обрядові пісні осіннього циклу часто містять мотиви замовлянь. Так, зажинкові пісні найближчі до замовних текстів, адже в минулому виконувалися як замовляння, зберегли давні звертання до сил природи та самої ниви [М. Лановик та З. Лановик, с. 174].

1.11. Замовляння на охорону господарства від шкідників.

Серед замовлянь цієї групи виділяємо оберегові тексти, спрямовані проти шкідливого впливу на господарство:

а) горобців: *«Горобці – молодці, Летіть до високої гори, На Чорне море. На тім Чорнім морі є острів, На острові – червона калина. Червону калину дзьобайте, На Чорне море поглядайте, А моїх соняшників – Не займайте!»* [Українські замовляння, 1993, с. 67].

Отже, серед українських господарських замовлянь ми виділили 11 тематичних груп, серед яких за кількістю зібраних нами текстів особливо виділяються ті, що стосуються тваринництва, зокрема, молочного скотарства та бджільництва. Такі замовні тексти спрямовані на утримання, лікування, охорону худоби та бджіл від негативних впливів. Меншою мірою представлені тексти, що стосуються хліборобства, городництва, садівництва.

Специфікою господарських замовлянь є наявність серед них текстів, пов'язаних з магією початку (першого дня), тобто із великими річними святами (Різдво, Новий рік, Юріїв день), коли сила впливу магічних ритуалів збільшувалася, і, за народними уявленнями, можна було відігнати зло, небезпеку від господарства, заручитися підтримкою позитивних потойбічних

сил тощо. Частина замовлянь виконувалася лише в конкретний час (наприклад, під час садіння городини) або ж у разі нагальної потреби (хвороба тварини).

Більшість текстів господарських замовлянь тісно пов'язана з обрядовими діями, що знаходить відображення в замовних текстах.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

2.1. Дослідження питання в науковій літературі.

Перш ніж звернутися до аналізу структури українських господарських замовлянь, варто наголосити на особливостях цього тексту. Як зазначає О. Остроушко, текст – явище різнопланове, багатоаспектне [Остроушко О, с. 66]. Найчастіше він утворюється не безпосередньо з речень, а з одиниць, які становлять сукупність речень. У семантичному аспекті текст сприймається як закінчене, зв'язне змістове ціле.

Науковці зауважують, що замовляння становлять клас текстів з очевидною прагматичною спрямованістю, в основі якої лежить завдання магічного впливу на об'єкт за допомогою словесних формул [Новикова, Остроушко, Лановик З., Лановик М.]. Отже, замовляння – магічні тексти, призначені самим фактом свого виголошення реалізувати певне конкретне бажання мовця. Слово сприймається предметно і реально, а отже, маніпулювання словами – це одночасно й маніпулювання самими предметами, людьми, вплив на явища і процеси тощо. Звідси – посилена увага до структури тексту, усталеність і стійкість текстової організації [Лановик З., Лановик М. Усна народна творчість, с. 66].

«Поетика замовлянь вельми своєрідна в порівнянні з поетикою інших видів фольклору, – зазначає І. Гунчик, – оскільки зміст в замовляннях тісно пов'язаний з формою, а форма замовлянь знаходиться в прямій залежності від змісту» [Гунчик І., 2005, с.17].

Замовляння належать до фольклорних текстів із фіксованою структурою, що вирізняє їх з-поміж інших жанрів усної народної словесності. Причому структура замовних текстів багато в чому залежить від зв'язку з ритуалами та обрядами.

Головною помилкою під час вивчення структури замовлянь дослідники називають ізоляцію і подальшу абсолютизацію основних аспектів замовляння, що вичленовуються аналітично. Ця помилка спотворює розуміння суті замовляння і самого механізму його функціонування, адже замовляння становить виключно єдину, зв'язну і самодостатню конструкцію, що функціонує як цілісність, з яких би різнорідних частин вона не складалася [Остроушко О., 2002, с.10]. *Замовляння* – великі за обсягом тексти, які часто багатоступенево організовані, можуть приєднувати невеликі уривки молитовного характеру; їх основною смисловою частиною є замовно-заклинальна формула. Заклинання становить текстовий нарис без строго організованого начала, тоді як замовляння тяжіє до завершеності розповіді і сюжетотворення [Остроушко О., 2002, с.8].

І. Гунчик у роботі «Український okazіонально-обрядовий фольклор: структурно-функціональний аспект» виділяє систему апелятивних і експлікативних інваріантних одиниць, на яких ґрунтується формульна побудова тексту замовляння. Перші називаються безсюжетними, другі бувають двох видів: безсюжетні та сюжетні. В українському okazіонально-обрядовому фольклорі до апелятивних одиниць належать десять формул: *звернення, побажання, прохання, посилення, запрошення, гадання, вимовляння, обдаровування, величання, страхання*. Склад безсюжетних експлікативних одиниць такий самий, але вони є описовими. До сюжетних експлікативних одиниць належать: *суб'єкт, об'єкт, рух, стан, дія, мовлення* [Гунчик І., 2005, с.16].

Отже, щоб уявити замовний текст як цілісну систему та прослідкувати його зв'язки з ритуалом, треба детально проаналізувати структурну будову замовляння та виявити відповідні моделі творення.

Структура замовлянь привертала увагу дослідників протягом усієї історії вивчення цього жанру, починаючи з О. Потебні, М. Крушевського, Ф.Зелінського, М. Познанського та інших. На сьогодні проблема структурної характеристики замовлянь знайшла своє відображення в працях багатьох

науковців. Досліджуючи замовляння, молитви, прокльони, беручи до уваги не лише український, а й слов'янський матеріал, вони описують композицію замовляння і молитви, виокремлюючи такі постійні елементи: 1) зачин (звернення або призивання); 2) епічна частина (опис обрядових дій, які колись супроводжували замовляння, а в майбутньому – лише згадуються); 3) лірична частина, у якій висловлено будь-яке побажання у формі симпатичного порівняння (двочленний паралелізм); 4) містичні імена; 5) замикання (закріпка, «ключові слова»). Проте такий композиційний поділ замовних текстів може уточнюватися. Зокрема, іноді в їхній структурі виділяють *зачин* (вступну формулу, яка часто реалізується через дієслова руху, на зразок, «встану, піду», та космічні чи християнські молитовні звернення до зірок, сонця, води, до святих), *основну* (центральною) *частину*, що закінчується проханням про виконання бажання чи порівнянням, та *закріпку*. Усі елементи композиції поділяються на дві групи: ядро замовляння та елементи обрамлення, які, на його думку, не є обов'язковими.

До елементів обрамлення належать: 1. Молитовний вступ. Він найчастіше використовується в замовляннях від хвороби, не впливає на структуру наступних частин тексту і може бути виражений: а) як фрагмент молитви: «*Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа*»; б) як молитовне звернення: «*Господи Боже*». 2. Зачин – це стандартний елемент замовляння, що вказує на ситуацію прохання і буває двох типів: а) динамічний (пов'язаний з мотивом переміщення суб'єкта); б) зачин-констатація (переважно вказує на місце дії). 3. Закріпка, що підкреслює, підтверджує силу замовляння і пов'язана з його функціонуванням. 4. Молитовне завершення, пов'язане з повторним уведенням молитовного елемента [Гунчик І. 2005; Остроушко О., 2002].

Дослідники також зазначають, що замовний текст може мати такі структурні елементи: 1. *Молитовний вступ* – зазвичай християнська ». Він може бути або повною, розгорнутою молитвою, що сприяє входженню *суб'єкта* у відповідний психічний стан, або просто короткою молитовною формулою, що відкриває замовний текст. *Зачин* – текст наративного характеру, що оповідає про вхід

суб'єкта у світ магічних сил. с дії може збігатися з реальними діями *суб'єкта*. Зачин – факультативний елемент замовного тексту. *Опис дії в центрі магічного світу (епічна частина)* – текст наративного характеру, що оповідає про те, *що і хто* знаходиться в центрі сакрального простору. *Суб'єкт* зникає, з'являється *персонаж-помічник*. У якості останнього можуть виступати найрізноманітніші фігури. Найчастіше це християнські персонажі: Христос, Богоматір, архангели і ангели, патріархи, пророки, апостоли, святі. Помічниками можуть виступати також змії (змійні царі і цариці), персоніфіковані зірки, вітри, вогняні стріли та інші об'єкти. *Заклинання (побажання)* – текст ненаративного характеру, що часто ґрунтується на так званому двочленному паралелізмі. *Закріпка (кінцівка)* – метатекст ненаративного характеру, що магічно закріплює дію всього попереднього тексту і нейтралізує допущені в ньому можливі помилки. *Молитовне завершення* – аналогічне вступу, але є ще більш факультативним елементом. Іноді воно зводиться до одного слова *амінь* після закріпки і називається тоді *замінюванням* [Остроушко О., 2002].

В. Мойсієнко, аналізуючи структуру і поетику поліських замовлянь, виділяє такі обов'язкові компоненти композиції: вступ, основний виклад, кінцівка [Мойсієнко В., 1997, с.46]. Дослідник зазначає, що вступи і кінцівки в замовляннях одного регіону, як правило, подібні, а часом і зовсім однакові. Основна частина, що і визначає належність замовляння до певного виду, містить основний його зміст. Домінуючий принцип розгортання оповіді в замовляннях – принцип аналогії і зіставлення. Науковець виділяє два типи магічних текстів: однофразові – тексти, співвідносні з висловленням як комунікативною реалізацією речення, та кількфразові – тексти, які складаються з двох-шести (рідко більше) висловлювань. Однофразові тексти поділяє на такі комунікативно-семантичні типи: замовляння-спонування, замовляння-бажання, замовляння-розповіді. Серед кількфразових замовлянь виділяє замовляння-діалоги, діалогізовані замовляння, епічно-спонукальні та епічні замовляння.

Отже, дослідники розглядають різні типології композиційної структури замовлянь. Ми спираємося у роботі на традиційний підхід і виділяємо три основні складники замовного тексту – вступну формулу (зачин), основну частину, у якій висловлюється мета замовляння, і заключну формулу – закріпку. Далі зупинимося на аналізі кожного з трьох композиційних елементів на матеріалі українських господарських замовлянь.

2.2. Зачин у господарських замовляннях

Як зауважує Т. Шевчук, «замовляння є не просто словесними формулами, а формулами саме ритуально-поетичними, бо їх породив той тип культури, для якої ритуал був головним засобом регуляції поведінки людини і колективу, засобом відновлення втраченої гармонії; щоб відновити втрачену гармонію, треба встановити контакт «свого» і «чужого» через ритуал, бо саме порушення рівноваги зв'язувалось із впливом сил зі сфери чужого» [Шевчук Т., 1993, с. 10]. Такий контакт відбувається через звернення до природних об'єктів (до води, сонця, місяця, зір, до святих, до предків, що структурно становить вступ замовлянь.

Слід зазначити, що тексти замовлянь можуть і не мати вступної формули (як і закріпки), тоді вони вважаються неповними, на відміну від повних замовлянь, які містять всі три складники будови: зачин, основну частину і закріпку.

На основі зібраного фактичного матеріалу ми виділили найпоширеніші структурні типи зачинів господарських замовлянь. Це зачини, виражені:

Власне звертанням: *«Господи, ...»*, звертанням, що поширюється епітетами: *«Ти, Зосиме! Святий пасічнику! Старий ти, убогий!»*, звертанням, ускладненим поширеною прикладкою: *«Ви, зорі-зірниці, ви, Божі світлиці, ...»*, звертанням, ускладненим формулою привітання: *«Добридень, Іван Берег, ...»*, звертанням, утвореним прикладкою: *«Горобці – молодці, ...»*, звертанням, утвореним прикладкою та ускладненим формулою привітання: *«Добре утро, кирничко-сестричко, звертанням, утвореним повторами: «Смерте, смерте, ...»*.

У зачинах українських господарських замовлянь найчастіше зустрічаємо:

1.Звернення до християнських святих. Зазвичай виголошувач замовляння звертається до Господа, Бога, Пресвятої Богородиці, святого Миколая, Юрія, Олекси, Зосима та усіх святих, причому, як бачимо з фактичного матеріалу, звернення до Бога (Господа) абсолютно довільне («*Господи, Творче неба і землі, і всіх тварей видимих і невидимих...*»), тоді як до інших святих звертались залежно від їхніх функцій, можливостей допомогти у кожному конкретному випадку. Божа Матір є універсальною вищою силою, однак у господарських замовляннях вона уважається дівою помічницею за певних умов. До Богородиці звертаються переважно в оберегових замовляннях до бджіл: «*Поможы мени своею сылою, Матер Божая, Зосим святий – своим помышлением. Кто вгадае небесну высоту, морську глубину, хто в мори писок перецытае, той мою пчолу возвышае*» [Українські замовляння, 1993, с. 40]. За народними віруваннями, Матір Божа виступає захисницею від бід, негараздів та нечистої сили, до неї часто звертаються в лікувальних замовляннях від пристриту в корів [Жайворонок В., 2006. с. 234].

Святі Олексій, Зосим та Саватій є покровителями бджіл, саме до них зверталися з проханням вберегти пасіку від хвороб та негараздів. В оберегових замовляннях маємо поруч зі звертанням до св. Олекси, звернення до «*родителів-прародителів*», «*святих душечок*». Душі предків, за народними уявленнями, живуть «по кутках у хаті, на «покуті», на горищі, в клуні-стодолі, на оборі, біля бджіл і на ниві» [Воропай О., 1958. с.265] та чинять людям добро: охороняють посіви, ростять урожай, допомагають примножити худобу, опікуються пасікою. Тому *прародителів* усіяко пошановували і зверталися до них по допомогу.

Святий Миколай – один з найбільш шанованих у слов'ян християнських святих. У східнослов'янській традиції культ Миколи за значимістю наближається до вшанування самого Бога. До цього святого звертаються в лікувальних замовляннях для худоби (від зміїного укусу та червів): «*Святий Миколай, угодник Божий! Ходы к мени на помоч... Кинь рыжый, а в кони рана,*

а в рани десять черв'яків, один другого исть, другий трейтего, третий четвертого, четвертий п'ятого, п'ятий шостого, шостий с'мого, с'мый восьмого, восьмый дев'ятого, дев'ятый усих поусть». Це є особливістю господарських замовлянь, адже головними функціями св. Миколая є заступництво худоби, землеробство, бджолярство. Отже, спостерігаємо розширення функцій цього святого, який не тільки оберігав худобу, але й, як уважалося, міг допомогти в лікуванні її хвороб.

Юрій Змієборець, він же Георгій, Єгорій, Ягорій, посідає особливе місце серед святих, до яких зверталися в господарських замовляннях. Він здавна вважався покровителем хліборобів і скотарів. На Юрійів день (6 травня) у східних слов'ян припадає основне скотарське свято року – перший випас худоби. До святого найчастіше звертаються з проханням протидіяти всякій нечистій силі, захистити худобу: *«Святий Ягорій, сохрани овец моїх від ябедників, від ябедниць...»* [Воропай О., 1958. с.343].

2.Звернення до персоніфікованих астральних об'єктів. Звертання до божеств астральної тріади як до вищих сил у господарських замовляннях не такі частотні, як апеляції до християнських святих. Найчастіше вищою силою, що може допомогти, є зорі-зірниці (*«Ви, зорі-зірниці, ви, Божі світлиці...»*), дуже рідко – місяць чи сонце (*«...і тебе прошу, краснеє сонце, і тебе прошу, ясний місяцю... одверни злих собак од мого скота...»*). Звернення до зірок маємо майже винятково в лікувальних замовляннях від уроків у корів та в оберегово-продукувальних текстах, де є прохання прибавити корові молока та захистити: *«Ви, зорі-зірниці, ви, Божії сестриці, ви високо літаєте, багато видаєте: по горах, по морях, по річках, по лісах, по полях, по толоках, де наші корови ходять, спасаються, воду п'ють, а траву їдять з'їдають, а злого духа зганяють, чорнодійників, волошбників, відьмів, опирів, відганяють від корови-благословиці, благоданки... Щоб мала, що вволю і продати, і вволю дати тому, в кого нема...»* [Воропай О., 1958. с.34].

Найчастіше в замовляннях з'являється «зоряна трійця»: три зірки або називаються іменами (*«Ви, зорі-зоряниці, ви Божі помічниці, одна Захара, друга*

Варвара, третя Марина...») або диференційовані в часі (*«Зорі-зірниці, вас на небі три сестриці: одна вечірня, друга полуночна, третя світова...»*). На нашу думку, у таких текстах відбувається кореляція між персоніфікованим об'єктом та часом виголошення замовляння.

3.Звернення до персоніфікованих об'єктів та природних стихій. За структурою такі зачини становлять звертання до природних стихій чи об'єктів, яким часто надаються власні назви, ускладнені формулою привітання. Найчастіше звертаються до води, до криниці, берега і землі в оберегово-продукувальних, продукувальних та лікувальних замовляннях до корів: *«Земле Тетяна, вода Оліяна, омиваєш ти луги і береги, каміння і кремення, улий моїй корові молоко у вімня»*. Звертання до води в замовляннях до корів зумовлене також відмикальною функцією цієї природної стихії, яка здатна не лише очистити тварину від уроків, що вважалися першопричиною хвороби, але й повернути молоко корові: *«Добрідень тобі, береже Оліяне, вода Татіяне! Ти очищаєш луги, береги, каміння, кремення, очисти мою корову, Богом дану: від ворогів, від опирів, од відьмів. Дай моїй корові користь: в роги, в ноги, в молочні жили, в вим'я»*. У таких замовляннях вода персоніфікується, нарікається власним ім'ям, стає суб'єктом магічної дії.

Чудодійною вважалася не тільки освячена в церкві вода, але й набрана із джерел та колодязів у певний час (найчастіше зранку), раніше за інших односельців (така вода вважалася «непочатою»). Колодязь у замовляннях персоніфікований, має ім'я: «Іван», а його зруб – «Аврам» (*«Добрідень, колодязю Іване і зрубе Авраме, а водо Уляно, а земле Тетяно!»*). М. Новикова вказує на те, що явним тут є значення першопочатку, першоджерела: водяного (колодязь) і людського (праотець Авраам) [Новикова М. Коментар, 1993., с.210]. До криниць, які в народних віруваннях були символом здоров'я, сили, багатства, родючості, чистоти, у замовляннях звертаються з ласкою (*«Добре утро, кирничко-сестричко...»*) та шаную (*«Добрідень, кринице-царице...»*).

4. Звернення до хвороб, небажаних природних явищ, тварин-шкідників господарства – до всього лихого. Лікувальні господарські замовляння, що

починаються з безпосереднього звернення до хвороби, будуються на апотропеїчному відлякуванні хвороб та в адресному відсиланні їх до інших світів. Подібні замовляння ґрунтуються на уявленні про персоніфікацію хвороби, до неї звертаються як до цілком реальної істоти. В. Давидюк зазначає, що образи хвороб постають як повністю антропоморфні і навіть можуть виступати суб'єктами діалогу з людьми, що є переконливим доказом того, що в час виникнення дистанціальних міфів існувало уявлення про антропоморфних істот, які приносять хворобу [Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору, 1997. с.234]. Звертання часто поширюється низкою узгоджених та неузгоджених означень, які вказують на всі можливі шляхи появи хвороби, адже її характер, як вважалося, залежить від способу насилання, а майстерність людини, яка вимовляє вроки, безпосередньо пов'язана з кількістю варіантів, яку вона може назвати: *«Пристрїт заспаний, ти насланий, ти з'їдений, ти спитений, ти находяний, ти набродяний, ти надуманий, ти погадяний, ти з вітру; ти чоловічий, ти жіночий, ти парубочий, ти дівочий, ти гусячий, ти курячий, ти свинячий, ти собачий, ти коров'ячий, ти вовчий, ти луговий, ти мижовий, ти подорожній, ти шляховий, ти всякого язик – французький, татарський, пинський, циганський, турецький, німецький, волоський, жидівський, попівський; ти із сірих очей, ти із чорних очей, ти із карих очей»* [Ви, зорі — зориці... : українська народна магїчна поезія (замовляння), 1991, с. 248].

5. *Безпосереднє звернення до суб'єктів замовлянь, які потребують захисту.* Найчастіше звертаються до домашньої худоби (корів) та бджіл у продукувальних замовляннях. Зачини замовлянь до бджіл структурно становлять звертання, ускладнене найчастіше формулами привітання (*«Дендобре, матко Фїрко, дендобре, матко Ягїнко, дендобре, матко Ябрунько...»*) та поширеною прикладкою (*«...бджоли мої, Божїї робїтницї...»*). У зачинах замовлянь до бджіл бачимо співвіднесеність бджолиної матки із Божою матір'ю, царська символїка рїднить її з Царицею Небесною (*«цариця матка»*), причому нерїдко бджолині матки називаються власними іменами.

Отже, на матеріалі українських господарських замовлянь, ми виокремили 5 груп зачинів залежно від того, до кого звертаються по допомогу в замовному тексті, та визначили найпоширеніші структурні типи вступних формул. Найбільш характерними зачинами господарських замовлянь є ті, що містять звернення до вищих сил, найчастіше до християнських святих та персоніфікованих астральних об'єктів, природних явищ та стихій, персоніфікованих хвороб.

2.3. Основна частина українських господарських замовлянь.

Другим компонентом замовного тексту є основна частина, яка розкриває характер і зміст замовляння.

Однофразові центральні частини, найчастіше виражені простими чи складнопідрядними реченнями, серед господарських замовлянь зустрічаються рідко: *«Як сего каменя ніхто не може вкусити, так би і моїх пчіл злий чоловік, або злая жєна, або чужая пчѡла не могла нічого злого вчинить»*. Зазвичай тексти господарських замовлянь становлять тісне поєднання різних семантичних формул, однотипних чи різнотипних, тобто є кількафразовими: *«Абисъте були величні, як сі свята були величні, коли я сю пшеницю збирала. Аби на вас так нічого не нападало, як на сі свята на нас нічого не нападало...»*; *«Як уже цьому дереві на пні не стоять, гілля не пускати, листям не зеленіти, з вітром не шуміти, так і моїй пасіці, моїм роям до трьох днів з віка не летіти, чужих пасік не шукати, а мене, хазяїна, держатись. Я вас, мої рої, буду в бджільнім домі збирати. Приносте, бджоли, віск Господеві на свічку, а мед людям на пишу»*.

Аналізований матеріал дозволяє виділити такі основні типи семантичних формул, що функціонують у текстах українських господарських замовлянь:

Формули вигнання / спонукання.

У таких конструкціях мовець вимагає від співрозмовника дії, яка б забезпечила реальність бажаного. Основними граматичними показниками спонукальності є дієслова в інфінітиві та наказовому способі.

Серед українських господарських замовлянь значення наказу, вимоги властиве головним чином:

1. Текстам від будь-якої нечисті в господарстві. Предикатом в таких конструкціях найчастіше є імператив «іди»: «*[смерте]...іди на болота, очерети, яри-скелі, у глибокі води-прірви, куди курячий голос не доходить, куди світ-сонце не світить*». Як свідчать приклади, обов'язковим компонентом таких замовлянь є локативи, що називають кінцевий пункт руху, звідки приходить все лихе і куди воно відсилається.

2. Лікувальним замовлянням для худоби, у яких мовець, звертаючись до хвороби як до живої істоти, забороняє їй виконувати певні шкідливі дії та відганяє від тварини: «*[перелогы]...вы й оступитесь, вы й одкотитесь од ёго костей, од ёго мастей, од ёго жыл, од ёго пажыл, од ёго восьмыдесяты сустав и од волового стану, од сирои мастыны, од нарожденои скотыны, не запираги!*». «Оскільки в уяві нашого далекого пращура хвороби сприймалися як злі духи, то найперший спосіб лікування полягав у тому, аби позбавитись, вигнати демона з організму, – зазначає В. Мойсієнко. – Саме крізь призму подібних вірувань стають зрозумілими довгі переліки частин тіла, з яких висилається хвороба» [Мойсієнко В., 1997, с.48].

3. Продукувальним замовлянням до бджіл: «*...вставайте раненько, водіть діток раненько*». Для цих замовлянь властивим є вживання дієслів із семантикою руху (*ідіть, водіть, полети*) та фазовим значенням (*вставайте*) переважно в другій особі однини або множини наказового способу.

4. Оберегово-продукувальним та продукувальним замовлянням до корів, предикатом у таких текстах виступає дієслово в 2-й особі однини чи множини наказового способу, що стосується самої тварини («*...ногами тупоти, ушима махай, очима клінай, а хвостом замітай та йди на високу гору, там шовкова трава родить...*»).

5. Обереговим замовлянням від граду, дощу: *«Бий, дзвоне, бий, хмару розбий!»*.

Як бачимо, імперативні форми дієслів, що входять до спонукальних формул, стосуються небажаних для господарства явищ, усього того, чого треба позбутися, а також тварин, від яких вимагають плідної праці (бджоли), збільшення надоїв (корови) тощо. Таким чином людина почуває себе здатною вплинути на певне коло істот, речей, явищ, однак наказові форми дієслів, звернені до магічних помічників, утрачають семантику категоричної вимоги, адже вищі сили є непідвладними, допомоги від них можна тільки прохати.

Формули наказу / прохання.

Значення прохання, побажання виявляють спонукальні формули зі звертаннями до магічних помічників (Бога, святих, астральних сил, персоніфікованих об'єктів): мовець просить допомоги, сприяти певному процесові, дії: *«[Святи Йосип, пасічник Зосим!]... Посилай мені роя, скали, каміння з дуба-явора, у мою посуду жити, меду носити – ситими медами, товстими столниками»*; *«[Береже Оліяне, вода Татіяне!]... Дай моїй корові користь: в роги, в ноги, в молочні жили, в вим'я»*. Предикатом у таких текстах виступає дієслово в 2-й особі однини чи множини наказового способу, що стосується вищих сил.

Окрім імперативних формул, звернених до вищих сил, граматичними засобами вираження бажальної модальності є частки «щоб» та «хай» («нехай») при предикаті, які часто зустрічаємо в:

1. Замовляннях на врожай городини: *«Щобъ головки въ моёмъ маковъ були таки велики, якъ моя голова...»*, *«Вроды, Господы, бурячкы, як у мене лыточкы»*. Ці тексти виголошувались виключно господинею під час садіння городини і супроводжувались певними діями.

2. Замовляннях, пов'язаних з польовими роботами: *«Нехай нашим женцям урокив не буде»*.

3. Замовляннях-побажаннях, що виголошуються на великі календарні свята (переважно на Святвечір, Різдво, Щедрий вечір): *«Щоб пчолі мед носили...»*.

4. Оберегово-продукувальних замовляннях до бджіл: *«Хай буде тобі щаслива весна, щасливе літо!»*.

Розповідні формули.

В основі розповідних формул лежить зображення бажаного як такого, що сталося, станеться чи відбувається в момент мовлення. Основним граматичним показником цих конструкцій є дієслова-присудки дійсного способу, переважно у формі теперішнього й минулого часів. Такої часової віднесеності набувають дії, які є бажаними. Причина цього – в одній із особливостей міфологічного сприйняття часу. У такому «опредмечуванні» бажаного майбутнього, у наділенні його рисами реальності полягає магічна функція розповідних формул.

У текстах господарських замовлянь зустрічаються повідомлення про уявні магічні дії мовця: *«Не рву я зілля, а рву я Божу манну, корові Богом дану користь...»*; *«Я не землю то беру, але беру собі з бджолами рій і порій до своєї пасіки»*. Символічність здійснюваного підкреслюється запереченням реальної дії: те, що мовець робить з реальним предметом, у тексті замовляння постає як дія з бажаним.

Паралелістичні конструкції.

В основі семантико-синтаксичної організації цих формул лежить принцип паралелізму – зіставлення явищ, предметів, об'єктів тощо за категоріями дії, руху, атрибутивних ознак та ін. У паралелістичних конструкціях порівнюється бажане явище з тим, що вже існує або твориться в момент виголошення тексту. Як зазначає О. Остроушко, «в основі цього – асоціативність мислення мовців, яка породжує принцип магічної аналогії: досягти бажаного можна простою його імітацією, застосуванням певних словесних формул і/чи дій, які виражають бажане шляхом вказівки на його ідеальне втілення» [Остроушко О., 2002, с.16].

Ці структури побудовані найчастіше за такими схемами:

– «як...так (так би, щоб так)»: *«Як ся ображають сонце, місяць і звізди повеленієм твоїм Господнім, як ся навернув голуб до ковчега, так би ся мої пчоли навернулися і радовалися, до моєї пасіки ідучи, до мене, раба Божого*

Івана» [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991 с.167];

– «який ... такий»: *«Який цей дар красний, щоб тобі Бог давав такі телята (поросята, ягнята) красні»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991с.74];

– «кілько...тільки»: *«Кілько я разів ковтну, тільки роїв аби ти, матко, пустила!»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с.75].

На принципі паралелізму й магічної аналогії побудовані безсполучникові конструкції на зразок: *«Земле Тетяна, вода Оліяна, омиваєш ти луги і береги, каміння і кремення, улий моїй корові молоко у вімня»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с.45].

Конструкції нездійсненої умови.

Ці структури виникають тоді, коли «виконання небажаної, шкідливої для мовця дії ставиться в залежність від виконання певної реально нездійсненої умови» [Остроушко О.,2002, с.12]: *«Хто вгадає небесну висоту, морську глупоту, хто в морі писк перещитає, той мою пчолу возвышає»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 40]. З погляду семантики вони є трансформацією паралелістичних замовлянь, реалізують принцип магічної аналогії (так зване «негативне порівняння»): *«Як не можна... так не можна...»*.

Із синтаксичного боку конструкції нездійсненої умови – це:

1. Займенниково-співвідносні речення з предметним значенням корелятивів: *«Хто сей мак збиратиме, той мою скотину зйидатиме»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 88].

2. Займенниково-співвідносні речення з означальним значенням корелятивів: *«Як уже цьому дереві на пні не стоять, гілля не пускати, листям не зеленіти, з вітром не шуміти, так і моїй пасіці, моїм роям, до трьох днів з віка не летіти, чужих пасік не шукати, а мене, хазяїна, держатись»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с. 79].

3. Складнопідрядні речення з підрядними часу чи умови: *«Як сей каминь угрызне, тоди мою пасику укусне...»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магична поезія (замовляння), 1991, с. 40].

Формула запрошення.

Формула запрошення в господарських замовляннях пов'язана передусім з обрядовістю новорічних свят, зокрема, зі звичаєм закликати мороз; виголошувалася ввечері напередодні Різдва чи Нового року, коли, за народними віруваннями, наставав час якнайтіснішого взаємопроникнення двох світів – «свого» і «чужого». На Святу вечерю чи Багату кутю запрошували не тільки мороз, але й чорні бурі, злії вітри, сірого вовка з метою недопущення небажаних природних явищ та хижих звірів до господарства в інший час протягом року: *«Ходи куті їсти! А влітку не йді, а зара ході»* [Воропай О, 1958, с.30], *«Йди до нас на вечерю!»* [Воропай О., 1958, с. 52]. Вона будується на протиставленні часових обставин і синтаксично оформлюється як причиново-наслідкова конструкція (*«Морозе, морозе! Ходи вечеряти! Як не прийдеши сьогодні – не йди ніколи»*) [Воропай О., 1958, с. 24]. Таким чином виголошувач прагне захистити своє господарство на увесь рік.

Формули залякування.

Формули залякування будуються як складнопідрядні речення з підрядними причини (*«Мороз, мороз! Ходи куті їсти, а на Миколу не бувай, і хвостом не кивай, бо одрубась»*), умови (*«...Гадыно Тетяно! Зупиняй свои зросты, зупиняй их, выклькай их: чорни, ряби, куци, слипи. Як не будеш зупыняты, буду тоби ризаты зубы, губы й пагубы...»*) або як займенниково-співвідносні речення з предметним значенням корелятивів: *«Хто буде на мою корову в'їдати, тому оцей мак вибирати»*. Такі конструкції серед українських господарських замовлянь поодинокі. У межах замовних текстів семантичні формули можуть поєднуватися по-різному.

Серед кількофразових основних частин українських господарських замовлянь виділяємо утворення з функціонально нерівноправними компонентами. Такі конструкції складаються з кількох висловлювань: одне

несе основне смислове навантаження, виявляє магічну функцію реалізації бажання, інші ж виконують певною мірою допоміжну функцію інформування про магічні властивості суб'єкта дій, про ритуальну ситуацію, дії мовця чи магічних істот. Найчастіше центральною формулою є спонукальна чи паралелістична конструкція, функцію інформування виконує розповідне висловлювання.

Серед кількофразових основних частин, що складаються з функціонально нерівноправних елементів, виділяємо:

1. Тексти-діалоги, побудовані як чергування реплік осіб, які беруть участь у процесі замовляння, або як уявний діалог між мовцем і магічною істотою. У їх основі – два типи структур. Перший – «запитання – відповідь». Другий тип – «запитання – відповідь – побажання», в основі якого лежить принцип магічної аналогії: мовець змальовує прецедент, аналогом якого може стати бажане. При цьому моделування розмови з магічною істотою – спосіб уявити цю істоту присутньою в ситуації заговорювання, що, за логікою замовлянь, підсилює магічний вплив [Остроушко О., 2002, с.13]. За нашими спостереженнями, серед українських господарських замовлянь трапляються тексти першого типу, наприклад, ритуальний діалог між господарем та гостями-сусідами, що відбувався ввечері напередодні Нового року: *«А де будем льон сіять? – Казала Богородиця: «Де посієш, там уродиця!»* [Воропай О., 1958, с.30].

2. Діалогізовані тексти. Обов'язковим компонентом цих конструкцій є висловлення, що функціонують поза репліками: *«Ишла пречыстая, пресвятая дива Богородыця, Матир Божя из Зосымом святым, архыстратыгом Мыхаилом, з Мыколаем чудотворцем, помощныком Божиим, до пасыкы пчол доглядати и урокив одганяти од маткы-Улянкы, од пчолкы-землянкы, од крилець, от тридесять суставець подуманих, погаданих, мужеских, женских, парубочих, дивчачих, хлопьячих; од земляних, од витряних. И зустрив сам Исус Хрытос: «Куды ты, пречыста Матер Божя, йдеш?» «Я йду до пасыкы пчол доглядати и урокив одганяты». «Вернитесь, Матир Божя, вернитесь, а вы, урокы, урочыца, идить соби на сухи лисы та на болота, де хрыстьянський*

мыр не заходыць» [Воропай О., 1958, с.41]. У таких текстах актуалізуються предикати пересування. Рух магічного діяча має смисл збільшення його буття, його впливовості у тій частині простору, куди він прямує. Вихідні структури діалогізованих замовлянь часто поширюються за рахунок розгортання, деталізації дії: *«Ишла Божая Маты, изостривсь Исус Хрыстос. «Куды ты йдеш, Божая Мати?» «Пиду до скотыны шептаты. Я буду шептаты, а Господь буде помагаты: од ёго очей, од ёго плечей, од ёго печинок, од щырого серця, од голосу и од волосу, од товарячого стану. Ссылаю вас на болота, на очерета, де люде не ходять, де дзвоны не дзвоняць, де пивнячий глас не заходыць. Щоб вы там гулялы, буялы, жовтои косты не ломалы, червонои кровы не пылы и в голову не былы и веселого серця не нудылы»* [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с.79].

3. Епічні тексти, що поєднують функціонально й семантично відмінні розповідні магічні формули. Перше висловлення інформує про магічну подію, яка є прецедентом, аналогом бажаної, повідомляє про підстави здійснення бажання. Функція другої структурної частини – магічна реалізація бажання: *«Їхав Юрій на білому коні, біли губи, біли зуби, сам білий, в біле одягся, білим підперезався, веде за собою три хорти: один білий, другий сірий, третій червоний. Білий більмо злиже, сірий сльозу, а червоний кров»* [Українські замовляння, 1993, с.71]. Це переважно лікувальні замовляння від більма та крові в коней та волів та продукувальні замовляння для збільшення надоїв у корів.

Аналіз особливостей основної частини господарських замовлянь дозволяє дійти висновків, що вона містить численні щодо семантики та структури формули, представлені в різноманітних своїх виявах.

2.4. Закріпка українських господарських замовлянь.

Закріпка є завершальним компонентом замовляння, закріплює бажану дію. Науковці виділяють формальні і змістові закріпки (Остроушко, Гунчик, Хомік).

Так, формальні закріпки композиційно не пов'язані з основним текстом замовляння і його тематичною спрямованістю. Як зауважує О. Хомік, найпоширенішою християнізованою закріпкою є формула *«амінь»*, що тлумачиться як заключне слово в молитвах, проповідях, народних сказаннях, замовляннях, *«закінчити цим словом замовляння — це й знешкодити хворобу, й захиститися від нечистої сили»* [Хомік О., 2005, с.12]. Ця формула в українських господарських замовляннях варіюється:

- тричі повторюється: *«Амінь, амінь, амінь!»*;
- ускладнюється вказівкою на час, протягом якого діє магічна сила замовляння: *«...на віки віків. Амінь»*.

Формальні закріпки язичницького походження в господарських замовляннях зустрічаються доволі рідко. Найпоширенішою з них є формула *«тьфу, тьфу, тьфу»*, що вживається разом із відповідною дією – плюванням, яке здавна виконувало оберегову функцію і відлякувало все небезпечне [Хомік О., 2005, с.12].

Змістові закріпки мають більш розлогу структуру. Серед них виділяємо композиційно автономні кінцівки, що все ж пов'язані з тематичною спрямованістю замовляння (*«Я чужого не хочу, а свого не даю»*), і такі, що формально належать до основної частини замовляння та завершують її: *«Хто сей мак збиратиме, той мою скотину зйидатиме»*. Семантика таких формул дозволяє зарахувати їх до складу закріпок.

Змістові закріпки, що вживаються в текстах господарських замовлянь, за будовою та семантикою можна поділити на кілька основних груп.

До першої групи належать закріпки-побажання, що тематично продовжують основну частину, закріплюючи її: *«Господи, помози мені, благослови мені другим разом, і луччим часом, і легкою поміччю. Ти, отець Миколай, ти на помочі ставай»*.

До другої групи - закріпки, які підкреслюють, що поміч іде саме від Бога, Богородиці чи святих: *«Мої слова, а Божя помоч»*.

До третьої групи відносимо формули відгону: *«Тьху, тьху, тьху, злізай, манну не віднімай!»*. Такі тексти поєднують змістові та формальні елементи закріпок, що зміцнює магічну силу замовляння.

Четверту групу складають закріпки, побудовані як паралелістичні конструкції чи конструкції нездійсненої умови, які без відповідного контексту нагадують формули основної частини замовляння: *«Абісь сі так тримала пасіки, як сі тримає цеся дора мене»*, тобто як не може вода у теплиці замерзнути, так не можна і град піти, порушивши дію замовляння.

До п'ятої групи зараховуємо закріпки, у яких наголошується на прагненні вберегти, вилікувати (залежно від тематики замовляння), при цьому нікому не шкодячи: *«Я чужого не хочу, а свого не даю»*. Такі закріпки побудовані як розповідні конструкції.

У шосту групу включаємо рідковживану закріпку *«Цур тобі, пек тобі!»*, яка зустрічається в замовляннях на охорону господарства від хатніх шкідників, зокрема, цвіркунів і пов'язана із язичницькими богами зла. Отже, поширений в усному мовленні вислів *«Цур тобі, пек тобі»*, що лунає як заклинання у відповідь на повідомлення про небажаний поворот подій, у тексті українського господарського замовляння має на меті позбавити цвіркунів та інших комах-паразитів сили надокучати, шкодити людині та відіслати їх подалі від хати.

У заключній формулі зустрічаються переліки святих, на допомогу яких сподівається виголошувач замовного тексту, що відрізняє господарські замовляння від замовлянь інших тематичних груп.

РОЗДІЛ 3

ОЗНАЧАЛЬНИЙ ПРОСТІР

УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

За нашими спостереженнями, у текстах господарських замовлянь уживається близько 200 різних епітетів. Аналізуючи їх, зважаємо на такі моменти:

1) до складу будь-якої тематичної групи можуть входити як продуктивні епітети, тобто повторювані в межах різних тематичних груп: *злий* (чоловік, люди, собаки, духи, вітри, туча, віри, сила тощо), так і непродуктивні, одиничні, що стосуються тільки певної тематичної групи: *курячий голос*;

2) серед епітетів різних тематичних груп зустрічаються

А загальнофольклорні (*червона калина, красна дівиця*);

Б релігійно-книжні (*благословенна манна, Боже праведний*) епітети.

При цьому для характеристики відповідних образів уживається, як правило, широке коло епітетів. Так, наприклад, для епітетної характеристики природних об'єктів і локусів використовують понад 38 означень, що стосуються:

1) ландшафту: *ліси нерубані, поле широкі, гори каменні, піски жовті*;

2) водних реалій: *синє море, небесна роса*;

3) явищ природи: *вітри буйні, град лукавий*;

5) небесних світил: *зоря ясна, місяць ясний, сонце красне*;

6) природних об'єктів: *камінь білий*.

Так, основною функцією кольористичних епітетів в українських господарських замовляннях є підкреслення належності предметів до вищих потойбічних сил, а також їх магічної ролі у здійсненні мети замовляння: «*Іхав св. Юрій на червоній горі, на червонім коні, червоні підводи...*». Як зазначає М. Новикова, «червоний колір посідає верхнє місце у спектральній шкалі... як і золотий, це колір влади, тоді як білий – колір «жрецький»: у ньому слабше виражено значення влади, зате сильніше значення святенності» [Новикова М.,

1993, с.266]. Також епітет *червоний* уживається для підсилення дії замовляння, уживається для зупинення крові.

Худоба в господарських замовляннях наділена такими епітетами, як *молитвенна, народженна*, що мають певне оберегове значення, вказують на те, що свійські тварини знаходяться під захистом вищих, божественних сил. Так, *корова* у господарських замовляннях «*блаженна*», «*народженна*», «*благословенна*», що, можливо, пов'язано ще й з тим, що ця тварина в господарстві посідала чільне місце – була годувальницею родини. З іменником «*скот*» у господарських замовляннях постійно сполучається кольоровий епітет «*сірий*», який свідчить про магічну відзначеність, але меншою мірою, ніж колір чорний, білий чи червоний. Епітет у словосполученні «*скот тушний*» указує на одну з найбажаніших для господаря характеристик худоби: «...який той хліб укусний, такий щоб у мене був скот тушний».

Переважно релігійно-книжними епітетними сполуками представлена характеристика надприродних істот як помічників ворожбита: *святі хранителі, живий Бог, святий пасічник, небесні сили*.

У замовлянні до бджіл святий Зосим, до якого звертається господар, наділяється також такими реалістичними епітетними характеристиками, як *старий, убогий*: «*Ти, Зосиме! Святий пасічнику! Старий ти, убогий! Ти пасічкував і пчолі, і матці помагав, так помози моїй пчолі, моїй матці*» [Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння), 1991, с.96]. Очевидно, епітет *старий* указує на мудрість святого, а не на вік: «старі люди згідно з народними уявленнями набувають амбівалентного статусу: їх шанують, але одночасно бояться, бо вірять, що вони є носіями магічних знань» [Жайворонок В., 2006, с.50], а *убогість* є ознакою благочестя «*святого пасічника*»: «фольклорні тексти містять розповіді про те, як Бог чи святі в образі убогих старців ходять по землі...» [Жайворонок В., 2006 с.50].

Об'єкт замовляння характеризується негативно:

- 1) явищ природи: *град лукавий*;
- 2) небезпечні люди (*чоловік злий, злая жєна*);

- 3) демонологічні істоти (*дух злий, темна сила*);
- 4) представники тваринного світу (*злі собаки, чужая пчола*);
- 5) персоніфіковані хвороби (*дівка розтріпана, розчипчана*).

Також із групою об'єктних епітетів тісно пов'язані причинові епітети, що вказують:

- 1) на особу, яка попсувала худобу (*«прозір жіночий, парубочий, дівочий»*);
- 2) на спосіб, яким було завдано шкоди, чи на умови, за яких тварина захворіла (*«пристрит подуманий, погаданий, замислений», «пристрит заспаний, насланий, з'їдений, спитений, находяний, набродяний, з вітру»*);
- 3) на час доби, коли сталася шкода (*«пристрит нічний, ранковий, світовий, дневний і сутінковий»*);
- 4) на місце «набуття» хвороби (це передусім «межові» місця простору) (*«пристрит луговий, межовий, подорожній, шляховий»*) тощо.

Серед епітетів на означення предметів можна виділити такі, що характеризують предмет за матеріалом, властивостями й осмислюються як цілком реалістичні (*кіл осиновий, дубовий кий*) та епітети реалістично-символічні: *тин залізний, золотий меч*. У господарських замовляннях, як і в замовляннях узагалі, вони часто виконують подвійну функцію - номінативну і символічну.

Просторовий образ негативного нижчого світу, що представлений епітетними сполуками *піски жовті, ниці лози, чорний ліс* тощо, протиставлений у замовляннях позитивному вищому світові (сонце, місяць, зорі, святі), який замальовується переважно у світлих тонах: *зірниця світова, ясна зоря, ясний, красний місяць* (*ясний* означає тут не так світло, як царственну саяноту).

Епітети українських господарських замовлянь вирізняються тим, що здебільшого вказують на належність людей, речей, тварин до позитивного чи негативного простору чи позначають атрибути божества.

Символічні епітети, особливо кумулятивні, вживаються здебільшого для підсилення дії замовляння, їхні значення змінюються відповідно до прагматики

замовляння, тобто особливості семантики епітетних сполук тісно пов'язані з особливостями семантики та прагматики тексту всього замовляння.

ВИСНОВКИ

У роботі ми дослідили структурно-семантичну та функційну специфіку господарських замовлянь як феноменів української культурної традиції, зокрема, описали визначальні комунікативно-прагматичні властивості мовленнєвого жанру замовлянь, уточнили зміст та обсяг поняття «господарське замовляння», виділили основні тематичні групи українських господарських замовлянь та встановили їх зв'язок зі світоглядними віруваннями українців; дослідили структуру господарських замовлянь та схарактеризували означальний простір українських господарських замовлянь.

Під господарськими замовляннями ми розуміємо архаїчні сакральні тексти, що супроводжуються магічними діями, ритуалами, спрямованими на захист людського простору (зокрема, розмноження худоби, бджільництва, охорону від природних стихій тощо), вигнання з освоєного світу всього небезпечного та небажаного.

У першому розділі ми подали тематичну класифікацію господарських замовлянь, виділивши 11 тематичних груп. Переважна більшість замовних текстів стосується тваринництва, зокрема, молочного скотарства та бджільництва і спрямована на утримання, лікування, охорону худоби та бджіл від негативних впливів. Меншою мірою представлені тексти, що стосуються хліборобства, городництва, садівництва. Значна кількість господарських замовлянь пов'язана з магією початку (першого дня), тобто із великими річними святами (Різдво, Благовіщення, Юрійів день), коли сила впливу магічних ритуалів збільшувалася, і, за народними уявленнями, можна було заручитися підтримкою позитивних потойбічних сил, відігнати зло, небезпеку від господарства на цілий рік чи на певний період. Такі тексти зазвичай виголошувалися в межах певного обряду, супроводжувалися ритуальним діями. Частина замовлянь виконувалася лише в конкретний час (наприклад, під час садіння городини) або ж у разі нагальної потреби (хвороба тварини).

У другому розділі ми розглянули структуру господарських замовлянь, виокремивши три основні складники – вступну формулу (зачин), основну частину, в якій висловлюється мета замовляння, і ключову формулу – закріпку.

Проаналізувавши зачини українських господарських замовлянь, виділили серед них вісім структурних типів (зачини, виражені власне звертанням; звертанням, що поширюється епітетами; звертанням, ускладненим поширеною прикладкою; звертанням, ускладненим формулою привітання; звертанням, утвореним прикладкою; звертанням, що складається з прикладки та формули привітання; звертанням, утвореним повторами; звертанням, утвореним повторами та поширеним низкою означень) та п'ять тематичних груп залежно від того, до кого звертаються по допомогу в замовному тексті: зачини, які містять звернення до християнських святих; до язичницьких богів; до персоніфікованих астральних об'єктів; до персоніфікованих об'єктів та природних стихій; до хвороб, небажаних природних явищ, тварин-шкідників господарства – усього лихого; до суб'єктів замовлянь, які потребують захисту.

Найчастіше суб'єкт господарського замовляння апелює до християнських святих, їхній перелік залежить значною мірою від тематики замовляння та часу його виголошення. Так, специфікою господарських замовлянь є прив'язка багатьох текстів до найбільших календарно-обрядових свят, коли просили допомоги у певного святого (Олекси, Юрія, Зосима), тоді як звертання до Господа Бога, Божої Матері є універсальним. Також спостерігаємо розширення функцій деяких святих у господарських замовляннях (до Миколая звертаються з проханням допомогти в лікуванні худоби).

Основна частина господарських замовлянь містить численні щодо семантики та структури формули: вигнання / спонукання, наказу / прохання, розповідні, запрошення, залякування, паралелістичні конструкції, конструкції нездійсненої умови.

У формулі вигнання / спонукання мовець звертається до негативних для господарства явищ (найчастіше це хвороби) переважно з метою відігнати («[Пристрім]...Іди собі на болота, іди собі, де козак коня не сідлає, де дівка

косо не чеше, де курячий голос не заходить...»), а також до корів, бджіл, від яких вимагає плідної праці: *«Приносьте, бджоли, віск Господеві на свічку, а мед людям на пищу»*.

Формули наказу / прохання містять конструкції, звернені до магичних помічників (Бога, святих, астральних сил, персоніфікованих об'єктів) з проханням допомогти, посприяти певному процесові, дії: *«Дай же, Господы, щоб ся капуста така поросла, як я оцей горшок сюди унесла...»*.

Розповідні формули ґрунтуються на зображенні бажаного як такого, що сталося, станеться чи відбувається в момент мовлення, та містять повідомлення про уявні магичні дії виголошувача замовляння чи дії магичних істот: *«Ішов святий Авраам по крутих горах, по мохах, болотах, по нищих лозах, замочився, заросився, нігде йому спочить: прийшов, сів, спочив на сірім коні, устав і пішов, за собою перелози, уроки, примовки поніс»*.

Формула запрошення в господарських замовляннях пов'язана з обрядовістю новорічних свят, зокрема, зі звичаєм закликати мороз, а також чорні бурі, злії вітри, сірого вовка, виголошувалася на Святу вечерю чи Багату кутю з метою недопущення небажаних природних явищ та хижих звірів до господарства в інший час протягом року: *«Морозе, морозе! Ходи вечеряти! Як не прийдеши сьогодні – не йди ніколи»*.

Формули залякування часто поєднуються з формулою запрошення, у їх основі лежить попередження злих сил про те, що з ними станеться, якщо не послухають заклинателя: *«Мороз, мороз! Ходи куті їсти, а на Міколу не бувай, і хвостом не кивай, бо одрубася»*.

Паралелістичні конструкції ґрунтуються на принципі паралелізму, містять порівняння бажаного явища з тим, що вже існує або твориться в момент виголошення тексту: *«Який цей дар красний, щоб тобі Бог давав такі телята (поросята, ягнята) красні»*.

Конструкції нездійсненої умови є трансформацією паралелістичних замовлянь, виникають тоді, коли виконання небажаної для мовця дії залежить від виконання певної реально нездійсненої умови: *«Хто вгадає небесну*

высоту, морську гллуботу, хто в мори песок перещитае, той мою пчолу возвышае».

У текстах українських господарських замовлянь переважають паралелістичні конструкції та формули нездійсненої умови, що пов'язано з вірою в імітативну магію, тобто в отримання результату замовного тексту за аналогією.

Властивим для господарських замовлянь є кількісна перевага діалогізованих та епічних текстів; тексти-діалоги трапляються доволі рідко.

За характером смислових зв'язків з основною частиною ми виділили два типи закріпок (формальні та змістові), детально розглянувши їхні структурно-семантичні особливості. Відмінною ознакою українських господарських замовлянь є відсутність у закріпці традиційних формул, пов'язаних з функцією замикання і культивуванням образів ключа та замка, натомість широко вживані закріпки-побажання, звернені до Бога, Богородиці чи святих (*«Дай Боже поміч!»*), закріпки, які підкреслюють, що поміч іде саме від цих вищих сил (*«Мої слова, а Божа помоч»*). У складі заключних формул господарських замовлянь зустрічаються також розгорнуті переліки святих, на допомогу яких сподівається виголошувач замовляння: *«Я словом, а Бог зпоміччу. Пресвятая Богородиця, Мати Христова на помочі і святі отці. Преподобний Зосим, Савватій і свята п'ятірка Парасковія».*

У третьому розділі ми схарактеризували означальний простір господарських замовлянь. Прикметно, що всі епітети вживаються з прагматичною метою – спрямовані на досягнення бажаного результату. Епітети в досліджуваних текстах указують здебільшого на належність людей, речей, тварин до позитивного чи негативного простору чи позначають атрибути божества. Кумулятивні вживаються переважно для підсилення дії замовляння.

Загалом вдалося довести зумовленість семантики, структури й мовних особливостей текстів українських господарських замовлянь їхньою функціонально-магічною спрямованістю та світоглядними чинниками народу, що їх створив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ви, зорі — зориці...: українська народна магічна поезія (замовляння) / [упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; передм. М. Г. Василенка]. К.:Молодь, 1991. 334 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис: в 2 т. Мюнхен.: Українське видавництво, 1958. Т. 1. 308 с.
3. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 662 с.
4. Герман К. Язичницькі теоніми як елементи семантики та словотвору української мови// Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць. Вип. 6. Ужгород, 2002. С. 93—98.
5. Гунчик І. Діалог у структурі українських okazіонально-обрядових творів // Філологічні студії. Науковий часопис. – Луцьк, 2003. – № 2. – С. 123–127.
6. Гунчик І. Дослідження структурних і функціональних особливостей українського okazіонально-обрядового фольклору в ХІХ – на початку ХХ століття // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2007. Вип. 41. С. 150–155.
7. Гунчик І. Західнополіські замовляння та народні молитви від крові // Міфологія і фольклор. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. № 1–2. С. 137–150.
8. . Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування : монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 232 с.
9. Гунчик І. Український okazіонально-обрядовий фольклор: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Українська мова». Львів, 2005. 20 с.
10. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк : Вежа, 1997. 296 с.
11. Дей О. Поетика української народної пісні. К.: Наук. думка, 1978. 251 с.

12. Єрмоленко С. Фольклор і літературна мова. К.: Наук. думка, 1987. 247 с.
13. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
14. Замовляння / Г. К. Бостан, І. М. Зварич // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. – Режим доступу до стат.: <https://esu.com.ua/article-14856>.
15. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 2 кн. К.: Обереги, 1994. Кн. 1. Т. 1, 2. 400 с.
16. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 2 кн. К.: Обереги, 1994. Кн. 2. Т. 2, 3. 528 с.
17. Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник / ред.: Р. Т. Гром'як, В. І. Теремко. 2-ге вид. Київ : Вид. центр «Акад.», 2007. 752 с.
18. Крушевский Н. Заговоры как вид русской народной поэзии. Варшавские университетские известия. 1876. № 3. С. 3—69.
19. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів, 2000. 614 с.
20. Лозко Г. Коло Свароже: відродження традиції. К.: Укр. письменник, 2004. 222 с.
21. Лозко Г. Українське народознавство. 3-є вид., допов. та перероб. К.: «АртЕк», 2006. 272 с.
22. Мойсієнко В. Структура та поетика поліських замовлянь // Волинь-Житомирщина. 1997. № 1. С. 45—54.
23. Новикова М. Коментар // Українські замовляння / [упоряд. і прим. М. Н. Москаленко; авт. передм. М. О. Новикова]. К.: Дніпро, 1993. 307 с.
24. Олійник О. Методологія дослідження художнього простору у структурі чарівних казок // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Філологія. 2010. Вип. 43. С. 94—100.

- 25.Остроушко О. А. Аспекти реалізації магичної функції мови / О. А. Остроушко // Мандрівець. 2002. № 3. – С. 41-45.
- 26.Остроушко О. А. Звертання в текстовій структурі українських замовлянь // Південний архів. Філологічні науки: Зб. наук. Праць. Вип. XIV: Херсон: Айлант, 2002. С. 273-276.
- 27.Остроушко О. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова».Дніпропетровськ, 2002. 22с.
- 28.Остроушко О. Однофразові тексти українських замовлянь// Мандрівець. 2002. № 1. С.66—69.
- 29.Остроушко О.А. Про основні засади визначення структури текстів українських замовлянь // Складні питання вузівського курсу української мови: Навч. посібник. Кривий Ріг, 2001. С. 72-78.
- 30.Парубій У. Ю. Українська замовляльно-заклинальна поезія: структурно-семантичні особливості та поетика жанру: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2019. 20 с.
- 31.Пархоменко Т. Календарні звичаї та обряди Рівненщини: матеріали польових досліджень. Рівне: Олег Зень, 2008. 200 с.
- 32.Петров В. Український фольклор: заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу// Берегиня. 1996. С.87—101.
- 33.Потебня А. Малорусская народная песня по списку XVI века: текст и примечания. Воронеж: Тип. В. И. Исаева, 1877. 53 с.
- 34.Скуратівський В. Дідух: свята українського народу. К.: Освіта, 1995. 271 с.
- 35.Словесна магія українців / Упоряд., авт. передм. В. Фісун. – К. :Бібліотека українця, 1998. – 102 с.
- 36.Словник епітетів української мови / С.П. Бибик, С.Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт. К.: Довіра, 1998. 431 с.
- 37.100 найвідоміших образів української міфології / [Таланчук О., Завадська В., Шалак О.]. К.: Орфей, 2007. 460 с.

38. Сухобрус Г. Замовляння // Українська народна поетична творчість / [за ред. М.Т.Рильського.]. К.: Рад. шк., 1965. 415 с.
39. Таємна сила слова: Заговори, замовляння, заклинання / [упоряд. Г. А. Бондаренко]. К.: Знання, 1992. 32 с.
40. Темченко А. Семантика гори як священного простору [Електронний ресурс]// Лабіринти еволюції. Становлення людини та людства: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 10—11 червня 2005 р.). К.: Асоц. «Новий акрополь», 2005. Ч. 1. Режим доступу до стат.: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4877>.
41. Темченко А. Українські лікувальні замовляння: вербально-акціональні універсалиї, символіка та семантика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія» / А. І. Темченко. К., 2003. 17 с.
42. Українські замовляння / [упоряд. і прим. М. Н. Москаленко; авт. передм. М. О. Новикова]. К.: Дніпро, 1993. 307 с.
43. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / [упоряд., прим. та біогр. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк; вст. ст. А. П. Пономарьова; іл. В. І. Гордієнка]. К.: Либідь, 1991. 638 с.
44. Хомік О.Є. Епітетика українських оберегових замовлянь // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. С. 133 —138.
45. Хомік О. Є. Оберегова сила слова й магія давніх замовлянь // Вивчаємо українську мову та літературу: Науково-методичний журнал, 2011. С. 27—31.
46. Хомік О. Є. Особливості комунікативної ситуації в текстах українських оберегових замовлянь // Наукові записки, 2012. С. 189 —192.
47. Хомік О. «Свій» простір у текстах оберегових замовлянь // У вимірах слова: зб. наук. ст. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. С. 22—32.
48. Хомік О. Семантика міфологічного часу в українських оберегових замовляннях// Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер.: Філологія. 2007. № 787, вип. 52. С. 140—144.

- 49.Хомік О. Є. Семантичні формули українських оберегових замовлянь // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. 2010, С. 359 — 365.
- 50.Хомік О. Є. Структурно-семантичні та функціональні особливості заключної формули в українських оберегових замовляннях // Незгасимий СЛОВОСВІТ: Збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника [Уклад. М. Філон, Т. Ларіна]. Х. : Харк. нац. ун-ет ім. В.Н. Каразіна, 2011. С. 505—512.
- 51.Хомік О. Український вербальний оберег: семантика і структура: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» Х., 2005. 20 с.
- 52.Чубинський П. Мудрість віків: народознав. у творч. спадщині П. Чубинського: у 2 кн.[упоряд. Горкавий С., Іванченко Ю.]. К.: Мистецтво, 1995. Кн. 1. 222 с.
- 53.Чубинський П. Мудрість віків: народознав. у творч. спадщині П. Чубинського: у 2 кн. [упоряд. Горкавий С., Іванченко Ю.]. К.: Мистецтво, 1995. Кн. 2. 224 с.
- 54.Чубинський П. Ангели на сходах неба: народні повір'я та забобони [підготов. та упорядкув. О. Верес]. К.: Глобус, 1992. 16 с.
- 55.Шевчук Т. Магічна поезія замовляння. Еволюція ритуально-поетичних формул // Родовід. 1993. №5. С.10—12.
- 56.Шухевич В. Гуцульщина: Репринтне видання 1899 р. Верховина: Гуцульщина, 1997. 352 с.
- 57.Янковська Ж. Відображення культу предків у календарній обрядовості українців// Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. К.: «Київський університет», 2009. Вип. 32. С. 463—47.

АНОТАЦІЯ

Молодіко Софія Дмитрівна. Українські господарські замовляння: структурно-семантичний та функційний аспекти. Мета роботи - дослідження структурно-семантичної та функційної специфіки господарських замовлянь як складників української лінгвокультурної традиції. Об'єкт – тексти українських господарських замовлянь. Предметом є структурно-семантичні та функційні особливості цих текстів.

У роботі з'ясовується обсяг поняття *господарське замовляння* та подається тематична класифікація цих магічних текстів (11 груп), що досліджуються у взаємозв'язку зі світоглядними віруваннями та обрядами українців. Також досліджено композиційну структуру господарських замовлянь – зачин, основну частину та закріпку, кожен компонент якої має свою специфіку. Особлива увага звернена на особливості семантичних формул основної частини. Схарактеризовано означальний простір господарських замовлянь. Прикметно, що всі епітети вживаються з прагматичною метою – спрямовані на досягнення бажаного для суб'єкта замовляння результату

Ключові слова: українські господарські замовляння, міфологічна картина світу, структура українських замовлянь, означальний простір, фольклор, календарно-обрядова творчість.

SUMMARY

Molodyko Sofiia. Ukrainian household spells: structural-semantic and functional aspects. The purpose of the work is to study the structural-semantic and functional specificity of household spells as components of the Ukrainian linguistic and cultural tradition. The object is the texts of Ukrainian household spells. The subject is the structural-semantic and functional features of these texts.

The paper clarifies the scope of the concept of household spells and provides a thematic classification of these magical texts (11 groups), which are studied in relation to the worldview beliefs and rituals of Ukrainians. The compositional structure of household spells was also studied - the beginning, the main part and the

fastening, each component of which has its own specifics. Special attention is paid to the peculiarities of the semantic formulas of the main part. The meaning space of household spells is characterized. It is noteworthy that all epithets are used with a pragmatic purpose - aimed at achieving the desired result for the subject of the spell.

Keywords: Ukrainian household spells, mythological picture of the world, structure of Ukrainian spells, meaning space, folklore, calendar-ritual creativity.